

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

بررسی عملکرد سازمان تعزیرات حکومتی
در ب Roxور د با جرایم گرانفروشی، کم
فروشی و احتکار

تألیف
فرهاد فیض الهی
دکتر توران توسلی زاده

انتشارات قانون یار

۱۳۹۶

فهرست مطالب

پیشگفتار

فصل اول

مباحث نظری

فصل دوم

بررسی روش علمی

فصل سوم

تجزیه و تحلیل داده ها

فصل چهارم

نتیجه گیری و پیشنهادات

پیوست

منابع

تقدیم به:

تقدیم به مادرمهربان وعزیزم که بهترین
معلم وراهنمای روزهای سخت ودشوار من
درنبدپدرم بودوبه روح گرانقدر پدردوست
داشتني ام که با خاطراتش، اميد، موفقیت
وتلاش برای رسیدن به این مهم رابه من
آموخت.

پیشگفتار

احتکار، گرانفروشی و کم فروشی از مصادیق باز تجاوز به حقوق اجتماعی و جزء جرائم اقتصادی محسوب می‌گردد. در جامعه کنونی با توجه به اوضاع و احوال اقتصادی و با توجه به تحریم‌های موجود، روز بروز بر مرتکبین و متخلفین مربوط به احتکار و جرائم مرتبط با آن افزوده می‌شود. در این میان مسئولیت سازمان تعزیرات حکومتی در برخورد با محتکرین، گران فروشان و کم فروشان بیشتر به چشم می‌خورد. بر این اساس با توجه به اهمیت موضوع پژوهش حاضر با این هدف اصلی به نگارش درآمده است که عملکرد و برخورد سازمان تعزیرات حکومتی در مقابله با گرانفروشی، کم

فروشی و احتکار به چه صورت می باشد؟ در این پژوهش با توجه به جامعه آماری شهرستان کرمانشاه به عمل آمد به صورت حجم نمونه تعداد ۱۰۰ پرسشنامه در اختیار آزمودنی ها قرار گرفت و با استفاده از نرم افزار SPSS و به دو روش توصیفی و استنباطی عملکرد سازمان تعزیرات حکومتی سنجیده شد. در این پژوهش با استفاده از آزمون ضریب همبستگی پیرسون به بررسی فرضیات پژوهش پرداخته شد و نتایج حاکی از این بودند که سطح معناداری فرضیات از فرض صفر کمتر بود، در نتیجه فرض صفر در تمامی فرضیات رد و فرضیات تأیید گردیدند. احتکار به معنی انبار کردن و نگهداری کالاهای ضروری مورد نیاز مردم توسط

بعضی از افراد به قصد سود جوئی و گران فورشی است. از نظر تاریخی احتکار همواره به عنوان یک عمل مذموم در زندگی اجتماعی انسان‌ها نمودی آشکار داشته و با مرور ایام که جامعه بافت پیچیده تری به خود گرفته است به ویژه زمانی که موضوع تقسیم کار و آزادی انتخاب مشاغل در جامعه معمول گشته است این پدیده به عنوان یکی از مسائل و مشکلات اجتماعی و محل نظم اقتصادی و مضر به حال بیش از پیش مورد تنفر همگان واقع شده است و جامعه به محتکران به سختی برخورد کرده است.^۱

با تشکیل سازمان تعزیرات حکومتی رسیدگی به بخشی از جرائمی که قبلاً در صلاحیت محاکم قوه

---

^۱ محمد صالح ولیدی، جرائم علیه امنیت اقتصادی، ۱۳۹۳، ص ۱۵۳

قضائیه و نظام کیفری بود، به نهادی تحت ناظارت وزیر دادگستری (سیستم اداری)، محوول شد. در قانون تعزیرات حکومتی کالا به طور اعم آمده و منحصر به اقلام شش گانه و حتی ارزاق عمومی نشده و حتی تأکید نشده که کالا بایستی مورد احتیاج ضروری عامه باشد. و مجازات محکترین هم در مقایسه با قوانین قبلی به مراتب تخفیف یافته و برای اولین بار فروش کالای احتکار شده توسط دولت نیز پیش بینی شده است.^۱ با توجه به تاریخ تصویب مصوبه مجمع تشخیص مصلح نظام که پس از پایان جنگ هشت ساله ایران و عراق بوده و کشور بحران زمان جنگ عبور کرده، تعديل مجازات ها تا حدودی

---

^۱ محمد صالح ولیدی، جرائم علیه امنیت اقتصادی، ۱۳۹۳، ص ۱۷۲

قابل توجیه به نظر می رسد.^۱ در یک اقتصاد سالم یا نسبتاً سالم، دخل و خرج شهروندان با هم تناسب دارد و هر آنچه که می توانند بخرند به اندازه‌ای قیمت دارد که توان درآمد آنها از شغلشان است. گرانفروشی نتیجه یک اقتصاد بیمار و غیر قابل کنترل است و اساساً ناقص رابطه عرضه و تقاضا یا خرید و فروش معمول و منطقی است را مختل می کند. گرانفروشی در بند ب ماده یک تشدید مجازات محتکران و گرانفروشان تعریف شده است. طبق این قانون «گرانفروشی عبارت است از عرضه کالا به بیش از نرخ متعارف، و در مورد کالاهایی که به دست دولت توزیع می شود به بیش از نرخ

---

^۱ این قانون نیز به موجب نظام صنفی مصوب ۱۳۸۲/۱۲/۲۴ نسخ شده و ملغی

گردید

تعیین شده توسط دولت». با توجه به قانون نظام صنفی مصوب ۱۳۸۲ به نظر می رسد که قانون نظام صنفی قانون سال ۱۳۶۷ را نسخ نکرده است؛ زیرا قانون سال ۱۳۶۷ خاص و قانون نظام صنفی عام است و نیز جرم مورد نظر در قانون سال ۶۷ از حیث ارکان تشکیل دهنده و بهویژه عنصر روانی با آنچه ماده ۵۷ قانون نظام صنفی آمده است، متفاوت است ولی با نص صریح قسمت اخیر ماده ۳ مجازات محتکران و گرانفروشان که می گوید... «مدت این ماده از تاریخ لازم الاجرا بودن ۵ سال است». باید قائل شد که این ماده به صورت مقطعی پیش بینی شده و قانونگذار احساس می کرده پس از گذشت ۵ سال همان قانون تعزیرات حکومتی سال ۱۳۶۷ کافی به نظر می رسد

که این نیز یکی دیگر گرایش های سیاست جنایی ایران در حوزه جرایم اقتصادی است.^۱ در قانون تعزیرات حکومتی کم فروشی حکم گران فورشی را داشته ولی به عنوان ممنوعه ای که به کار گرفته شده بود، کم فروشی و تقلب بود نه کم فروشی به تنها یی. طبق ماده ۳ قانون پیش گفته؛ کم فروشی و تقلب عبارت است از عرضه کالا یا خدمات کمتر از میزان و مقادیر خریداری شده از نظر کمی یا کیفی که مبنای تعیین نرخ مراجع رسمی قرار گرفته است. به طور کلی جمع آوری کالاهای به قصد گران شدن، کمیابی یا نایابی سابقه ای طولانی در قانونگذاری کیفری ایران دارد که این خود ناشی از ممنوعیت

---

^۱ محمد صالح ولیدی، جرائم علیه امنیت اقتصادی، ۱۳۹۳، ص ۱۹۹

این عمل در شرع است. احتکار، گرانفروشی و کم فروشی در شرع اسلام بسیار مذموم بوده و یکی از آفت‌های بازار اسلامی (اقتصاد اسلامی) به شمار می‌رفت. امام علی (ع) در بخشی از نامه خود به مالک اشتر (نامه ۵۳) می‌گوید: «این را هم بدان که در میان بازرگانان کسانی هم هستن که تنگ نظر و بد معامله و بخیل و احتکار کننده اند که تنها با زورگویی به سود خود می‌اندیشند و کالا را به هر قیمتی که می‌خواهند می‌فروشند که این سود جویی و گرانفروشی برای همه افراد جامعه زیانبار و عیب بزرگی بر زمامدار است.»^۱

---

^۱ نهج البلاغه، برگردان محمد دشتی، ۱۳۸۴، ص ۴۱۵

چنانچه فرد یا واحد صنفی عضو اتحادیه صنف خاصی باشد و این اتحادیه دارای نماینده‌ای در مجمع امور صنفی باشد مตلاف به موجب قانون نظام صنفی کشور مصوب ۱۳۸۲ تحت تعقیب قرار می‌گیرد در غیر این صورت طبق قانون تعزیرات حکومتی مصوب ۱۳۶۷ با اصلاحیه‌های بعدی آن به ویژه اصلاحیه سال ۷۳ تحت تعقیب قرار خواهد گرفت. پس باید در نظر داشت که پژوهش حاضر با طرح این سؤال اساسی به نگارش درآمده است که عملکرد سازمان تعزیرات حکومتی در برخورد با جرایم گرانفروشی، کم فروشی و احتکار چگونه است؟

اهداف پژوهش:
هدف اصلی:

بررسی عملکرد سازمان تعزیرات حکومتی در
برخورد با جرایم گرانفروشی، کم فروشی و احتکار
کالاهای مصرفی در شهرستان کرمانشاه

اهداف فرعی:

بررسی انگیزه و علل گرانفروشی، کم فروشی و
احتکار در میان فروشنده‌گان کالای مصرفی در
شهرستان کرمانشاه

بررسی عواقب، پیامدها و آثار گرانفروشی، کم
فروشی و احتکار در شهرستان کرمانشاه
بررسی عملکرد سازمان تعزیرات حکومتی در
شناسایی محتکرین، گرانفروشان و کم فروشان
کالای مصرفی در شهرستان کرمانشاه

بررسی میزان اختیارات سازمان تعزیرات حکومتی
در برخورد با جرم احتکار و جرائم مرتبط با آن

سؤالات پژوهش

سؤال اصلی

عملکرد سازمان تعزیرات حکومتی در برخورد با
جرائم گرانفروشی، کم فروشی و احتکار چگونه
است؟

سؤالات فرعی:

دلایل و انگیزه های فروشندهان کالای مصرفی
شهرستان کرمانشاه بر احتکار، گرانفروشی و کم
فروشی چیست؟

گرانفروشی، کم فروشی و احتکار کالا در شهرستان کرمانشاه چه آثار و پیامدهایی به دنبال خواهد داشت؟

عملکرد سازمان تعزیرات حکومتی در شناسایی محتکرین کالای مصرفی در شهرستان کرمانشاه به چه صورت می باشد؟

عملکرد سازمان تعزیرات حکومتی در شناسایی گرانفروشان کالای مصرفی در شهرستان کرمانشاه به چه صورت می باشد؟

عملکرد سازمان تعزیرات حکومتی در شناسایی کم فروشان کالای مصرفی در شهرستان کرمانشاه به چه صورت می باشد؟

میزان اختیارات سازمان تعزیرات حکومتی در مقابله و برخود با جرم احتکار و جرائم مرتبط با آن به چه میزان است؟

فرضیه های پژوهش:

فرضیه اصلی

۱. بین برخورد سازمان تعزیرات حکومتی و جرایم گرانفروشی، کم فروشی و احتکار کالای مصرفی کرمانشاه رابطه معنا داری وجود دارد.

فرضیه فرعی

۱. بین دلایل و انگیزه های فروشنگان کالای مصرفی کرمانشاه و گرانفروشی رابطه معنا داری وجود دارد.

۲. بین دلایل و انگیزه های فروشنده‌گان کالای مصرفی و کم فروشی رابطه معنا داری وجود دارد.
۳. بین دلایل و انگیزه های فروشنده‌گان کالای مصرفی و سود جویی و انحصار طلبی رابطه معنا داری وجود دارد.
۴. بین گرانفروشی و احتکار کالاهای مصرفی در کرمانشاه و اخلال در نظام عرضه و تقاضا و اقتصادی کشور رابطه معنا داری وجود دارد.
۵. بین کم فروشی و احتکار کالاهای مصرفی در کرمانشاه و اخلال در نظام عرضه و تقاضا و اقتصادی کشور رابطه معنا داری وجود دارد.

فصل اول

مباحث نظری

مبحث نخست: مفهوم شناسی
گفتار نخست: احتکار، گران
فروشی، کم فروشی
بندنخست: تعریف احتکار و
اقسام آن

الف - مفهوم احتکار

احتکار یک واژه عربی و از ریشه (الحگر) می باشد. و به معنی جمع آوری غلات و چیزهای دیگر برای گران فروختن است. این واژه در لسان العرب، عبارت است از (ادخار الطعام للتربيص و صاحبه محتكر الاحتکار جمع الطعام و نحوه مما يوكل و احتباسه انتظار وقت الغلاء به) همچنین این واژه در

مجمع البحرين به معنی چیزی یا کاری را به خود اختصاص دادن و انبار کردن کالاها برای گران شدن و گران فروختن است.^۱

در فرهنگ جامع نوین عربی به فارسی نیز احتکار به معنی غله اندوختن و گران فروختن در زمان گرانی آن است.^۲

در فرهنگ فارسی عمید نیز احتکار به معنی نگهداشتن و انبار کردن غله یا هر چیز دیگری است برای گران شدن و گران فروختن است.^۳

---

^۱ ابن منظور، محمد ابن مکرم، لسان العرب، ناشردار صادر، بیروت، چاپ سوم، ۱۴۱۴ق.هـ ج ۴، ص ۲۰۸. همچنین مجمع البحرين، ج ۳، ص ۲۷۵

^۲ احمد سیاح، فرهنگ جامع نوین عربی به فارسی مصور، باب (ح)، جلد اول، ص ۲۸۲، چاپ نهم، تهران، خورشید

^۳ عمید، حسن، فرهنگ فارسی، انتشارات امیر کبیر، سال ۱۳۶۲، چاپ هجدهم، ص ۹۳

آنچه از تعاریف فوق به دست می‌آید این است که در این تعاریف عربی و فارسی عموماً احتکار را به معنی نگاه داشتن و انبار کردن طعام و سایر غلات مورد نیاز مردم به منظور گران فروشی در آینده است.

به نظر می‌رسد که مفهوم احتکار در اصطلاح فقهی و حقوقی نیز از معنی لغوی آن مایه گرفته است. به طور کلی واژه احتکار از جمله مفاهیم و اصطلاحاتی است که از دیرباز در سخنان فقها و حقوقدانان و از نظر قانونگذار با تعبیر گوناگونی بیان شده است.

بنابراین برای آشنایی بیشتر با مفهوم احتکار در نظام حقوقی فعلی کشورمان، باید سابقه آن را در فقه

به عنوان منبع شرعی در سخنان فقها و نظریات حقوقدانان کیفری (به عنوان منابع قانونی احتکار) بررسی نمود و پس از آن اختلاط و آمیزه این دو مبنا را در حقوق کیفری ایران مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. وانگهی مطابق اصل چهارم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در تفسیر و جمع بندی مواد قانونی حاکم بر پدیده احتکار باید راهی را برگزینیم که با موازین اسلامی منافات نداشته باشد و همین الزام ضرورت بررسی ادله احکام و سخنان فقها در مورد تعریف احتکار در کنار قوانین مربوط به این پدیده را اثبات می کند.

ب- تعریف فقهی احتکار

مشاهیر و صاحب نظران با استشهاد از ادله و احادیث واردہ از موصومین (ع) پیرامون حرمت احتکار در کتب و آثار خود به تعریف احتکار پرداخته اند. ذیلاً به بعضی از آنها اشاره می کنیم:

۱- صاحب مکاسب المحرمہ در توصیف احتکار طعام چنین می گوید:

«احتکار طعام، عبارت است از جمع آوری و حبس و نگهداری و پنهان کردن غلات به منظور گران شدن و گران فروختن آنها.^۱

۲- صاحب کتاب تحفه المحتاج احتکار را بدین گونه تعریف کرده است:

---

^۱ انصاری، شیخ مرتضی، مکاسب المحرمہ، چاپ قدیم، ج اول، سال ۳۷۵، ص ۱۳۷۵ هـ-ق.

«احتکار عبارت از این که کسی آذوقه مردم را در هنگام گرانی خریداری کند و آن را نگهداری کند تا در زمان گرانی که مردم در مضيقه به سر می برد آنها را به قسمت گزارف و گران به فروش برساند.^۱

۳- صاحب کتاب الوسیله... احتکار مواد غذایی را بدین نحو تعریف می کند:

«از نظر شرعی احتکار مواد غذایی عبارت است از نگهداری و انبار کردن شش چیز می باشد.

گندم، جو، خرما، کشمش، روغن و نمک که مایحتاج عمومی مردم می باشد. چنانچه در زمان گرانی کسی، اقلام فوق الذکر را سه روز نگهداری کند و در زمان ارزانی کسی اقلام فوق الذکر را

---

^۱ ابن حجر، ابوالعباس، احمد ابن محمد بن علی، تحفه المحتاج شرح المنهاج، ج ۲، ص ۴۹.»

چهل روز به قصد گرانفروشی نگهداری کند و
نسبت به فروش آنها اقدام نکند عمل او احتکار
محسوب می‌گردد.^۱

ابن حجر در کتاب تحف خویش احتکار را این
گونه تعریف می‌کند، احتکار آن است که کسی
آذوقه مردم را هنگام گرانی خریداری و آن را
نگهداری کند تا به علت مضيقه و سختی به قیمت
گزارف به فروش رساند.^۲

پ-تعریف حقوقی احتکار

---

^۱ ابن حمزه الطوسی، کتاب الوسیله الی نیل الفضیله، کتابخانه آیت الله مرعشی،
قم، سال ۱۴۰۴ هـ-ق، ص ۶۰

^۲ تحلیل و بررسی احتکار از نظر گاه فقه و اقتصاد، سید مصطفی محقق داماد، نشر
اندیشه های نو در اسلام، ۱۳۶۲

۱- احتکار عبارت است از اینکه کسی کالای مورد احتیاج ضروری عامه را زیاده از مصرف خود داشته و برای جلوگیری از فروش به دولت یا مردم پنهان کند.^۱

۲- احتکار ذخیره کردن و انباشتن کالاهای تجاری که از دسترس مردم بیرون شود تا بتواند در فرصت مناسب، آن را به نرخ گران‌تر از قیمت عادله بفروشد و بهره کشی کند. او را محتکر نامند. دولت او را مجبور به فروش مال مورد احتکار می‌کند.^۲

---

^۱ دکتر جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، نشر ابن سینا، ۱۳۴۶، ص ۱۶

^۲ دکتر جعفری لنگرودی، محمد جعفر، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، نشر گنج دانش، ۱۳۷۸، جاول، ص ۱۷۷

۳- احتکار در مفهوم اعم آن، عبارت است از کاهش دادن یا متوقف کردن جریان توزیع کالا که توسط همه یا بخشی از فروشنده‌گلن به طور موقت صورت می‌گیرد.^۱

در تعاریف فوق از احتکار چند وجه مشترک وجود دارد و چند وجه افتراق که وجه مشترک آنها عبارات: ذخیره کردن، اباشتن، متوقف کردن جریان توزیع کالا و وجه افتراق آنها عبارات: کالاهای مورد احتیاج ضروری عامه، کالاهای تجاری، کالا (به صورت کلی و بدون قید) می‌باشد.

---

^۱ دکتر شامبیاتی، هوشنگ، حقوق کیفری اختصاصی، ج^۳، انتشارات ژوبین، چاپ اول، ۱۳۷۶، ص ۲۶۶

در تعریف اول هم به عنصر ماده بزه احتکار اشاره شده (پنهان کردن کالای مورد احتیاج ضروری عامه) و هم به عنصر روانی آن (جلوگیری از فروش به دولت یا مردم) و تعریف دوم عنصر مادی تغییر کرده و از پنهان کردن به ذخیره کردن و انباشتن کالاهای تجاری تبدیل شده و عنصر روانی هم گران فروشی در آینده، اعلام شده است.

در تعریف سوم هم تعریف ناقصی از احتکار به عمل آمده و عنصر مادی به صورت جامع و مانع در تعریف نیامده و به عنصر روانی هم اشاره نشده است. با توجه به آنچه که از کلام فقها و حقوقدانان تاکنون گفته ایم به نظر می رسد که تعریف زیر از احتکار درست تر باشد:

احتکار عبارت است از انبار کردن کالای مورد احتیاج ضروری عامه مردم به مقداری بیش از مصرف عادی و متعارف خود و خانواده تحت تکفل وی به قصد جلوگیری از فروش آن به دولت یا مردم و به امید گران فروشی آن در آینده.

عناصر احتکار: همان طور که ملاحظه می کنید در این تعریف عناصر ذیل به کار رفته است:

۱- **انبار کردن:** این اصطلاح شامل همه عناوین مشابه مانند ذخیره کردن، حبس کردن، متوقف کردن، جلوگیری از فروش و مانند آن را در بر می گیرد.

۲- **کالای مورد احتیاج ضروری عامه مردم:** احتکار هر کالایی جرم محسوب نمی شود،

بلکه موضوع این جرم فقط شامل کالاهای ضروری و مورد احتیاج مردم است، منظور از مردم همه عame مردم است نه گروه خاصی از مردم.

۳- به مقداری بیش از مصرف عادی و متعارف: انبار کردن کالای ضروری به منظور مصرف شخص و خانواده تحت تکفل وی نه تنها عمل مجرمانه ای محسوب نمی شود بلکه امری پسندیده و متناسب با عقل معاش است به شرطی که در حد مصرف عادی و متعارف باشد نه بیش از اندازه.

۴- قصد جلوگیری از فروش آن به دولت یا مردم: چنانچه قصد شخص از انبار کردن کالای ضروری و مورد احتیاج مردم، فروش آن به دولت یا مردم باشد و صرفاً کالا برای نگهداری موقت در

انبار قرار دهد عمل وی جرم محسوب نمی شود کما اینکه عرف بازار تجاری و هم اقتضاء انبارداری را عاقلانه و مشروع می داند.

- ۵- به امید گران فروشی کالا در آینده: انگیزه و داعی اصلی محتکر این است که با انبار کردن کالا و جلوگیری از فروش آن در آینده بتواند آن را گران تر از عرف بازار و به قیمت غیرعادلانه به فروش رساند و این قید از الزامات تعریف احتکار محسوب می شود.

۵- تعریف قانونی احتکار

راجع به احتکار قوانین مختلفی به تصویب رسیده است که برخی از آنها نسخ شده اند و طبعاً تعاریف مندرج در آن قوانین نمی تواند ملاک قرار گیرند.

آخرین قانون لازم الاجرایی که مبادرت به تعریف احتکار نموده است. قانون نظام صنفی کشور مصوب ۱۳۸۲/۱۲/۲۴ می باشد که در ماده ۶۰ آن، احتکار اینگونه تعریف شده است:

«احتکار؛ عبارت است از نگهداری کالا به صورت عمدی با تشخیص مراجع ذی صلاح و امتناع از عرضه آن به قصد گران فروشی یا اضرار به جامعه پس از اعلام ضرورت عرضه از طرف وزارت بازگانی یا سایر مراجع قانونی ذیربسط».

تعریف فوق چنانکه خواهیم گفت در چارچوب قانون نظام صنفی و در مورد افراد صنفی قابل بررسی می باشد و سایر اقسام احتکار را به خوبی تبیین نمی کند.

به نظر می رسد که قانونگذار سعی نموده است که موضوع احتکار و جنبه مجرمانه آنرا با واقعیات اجتماعی و مصالح مردم در روزگار فعلی منطبق نماید که البته مغایرتی هم با موازین شرعی ندارد.

۵- اقسام احتکار

همانگونه که گفته شد، احتکار یکی از مصادقهای جرایم اقتصادی است و چنانچه در سطح وسیع و حجم گستردگی صورت گیرد می تواند نظام اقتصادی یک شهر یا یک استان یا یک کشور را هر چند به صورت موقت مختل نماید. به همین خاطر احتکار بر حسب موضوع یا زمان وقوع یا شخص محتکر می توان به ترتیب زیر طبقه بندی نمود.

۱- اقسام احتکار بر حسب موضوع آن

- احتکار ارزاق عمومی: در اینجا موضوع احتکار ارزاق عمومی است که در احادیث و روایات عمدتاً به گندم، جو، خرما، کشمش، روغن و زیتون اشاره شده است که در زمان قدیم و صدر اسلام مهم ترین کالا که ارتباط مستقیم با رزق و روزی مردم داشتند و امروزه ارزاق عمومی شامل گندم، برنج، قند و شکر، چای و روغن می باشند.

- احتکار کالای مورد احتیاج و ضروری عامه: در این قسم، دامنه شمول احتکار فراتر از ارزاق عمومی و کالای اساسی می باشد و شامل هر نوع کالا و مایحتاج عمومی می باشد.

۲- اقسام احتکار بر حسب زمان وقوع آن

- احتکار در زمان احتیاج و گرانی: با توجه به کلام فقهای که عمدتاً برگرفته از احادیث و روایات

است زمان احتکار و مدت نگهداری کالا دارای اهمیت است و همان طور که قبلًا اشاره کردیم، احتکار در زمانی که مردم به کالا نیاز ضروری دارند و کالا گران قیمت و کمیاب است تحت عنوان «ایام فی الغلاء» یعنی زمان گرانی از آن یاد شده است و مدت زمان نگهداری کالا برای احتکار محسوب شدن آن سه روز اعلام شده است.

-۲- احتکار در زمان عادی و ارزانی: احتکار مختص زمان گرانی و کمبود کالا نیست و اگر از تحقق آن در زمان فراوانی و ارزانی جلوگیری نشود در آینده منتهی به کمبود و گرانی خواهد شد به همین دلیل احتکار در زمان عادی هم حرام و ممنوع اعلام شده است و در فقه از این قسم احتکار به عنوان «احتکار فی الرخص» یاد ده است که مدت

زمان نگهداری کالا برای اینکه احتکار محسوب شود، چهل روز اعلام شده است.

۳- اقسام احتکار بر حسب شخص محتکر

۱- احتکار توسط شخص حقیقی: احکام سنتی که در کلام فقهاء به آن اشاره شده عمدتاً ناظر به احتکاری است که توسط شخص طبیعی صورت می‌گیرد، هرچند که حرمت عمل مزبور کلی است و قابل تطابق به هر شخص است ولی عمدتاً این شخص حقیقی است که موضوع حق و تکلیف قرار می‌گیرد و هم اوست که مورد عتاب و خطاب احکام شرعی است.

۲- احتکار توسط شخص حقوقی: با توجه به اینکه شخص حقوقی اعمال و رفتاری مستقل از شخص حقیقی داشته و حتی می‌تواند مرتكب جرم گردد

در قوانین مختلفی این موضوع مورد توجه قرار گرفته و مسئولیت کیفری شخص حقوقی به رسمیت شناخته شده است.

در قانون نظام صنفی و قانون حمایت از حقوق مصرف کنندگان صراحةً به این موضوع اشاره شده است.

بند دوم : مفهوم گرانفروشی
ماده ۵۷ قانون نظام صنفی به تعریف جرم گران فروشی پرداخته و مقرر می کند: گرانفروشی عبارت است از عرضه یا فروش کالا یا ارائه خدمت به بهای بیش از نرخ های تعیین شده به وسیله مراجع قانونی ذیربسط، عدم اجرای مقررات و ضوابط

قیمت‌گذاری و انجام دادن هر نوع عملی که منجر به افزایش بهای کالا یا خدمت به زیان خریدار شود ماده ۲ قانون تعزیرات حکومتی مصوب ۱۳۶۷/۱۲/۲۳ گرانفروشی را به «عرضه کالا یا خدمات به بهای بیش از نرخ‌های تعیین شده توسط مراجع رسمی به‌طور علی‌الحساب یا قطعی و عدم اجرای مقررات و ضوابط قیمت‌گذاری و انجام هر نوع اقدامات دیگر که منجر به افزایش بهای کالا یا خدمات برای خریدار گردد» تعریف کرده است

بند سوم : مفهوم کم فروشی
کم‌فروشی و تقلب عبارت است از عرضه کالا یا خدمات کمتر از میزان و مقادیر خریداری شده از نظر کمی یا کیفی که مبنای تعیین نرخ مراجع رسمی قرار گرفته است. تعزیرات کم فروشی و تقلب با

توجه به میزان و مراتب آن عیناً مطابق تعزیرات گران

فروشی می باشد

گفتار دوم : انگیزه های احتکار

محتکرین برای اقدام خلاف قانون خود، علل و انگیزه های متفاوتی می توانند داشته باشند که در این مورد می توان حتی به علل و عوامل روحی و روانی شخص محتکر هم اشاره کرد که در ذیل به مهم ترین این انگیزه ها اشاره می کنیم:

بند نخست: سودجویی محتکر
این انگیزه یکی از مهم ترین علل راغب کننده محتکرین برای ارتکاب این جرم محسوب می شود. اصولاً قصد محتکر این است که با انبار کردن کالای مورد احتیاج مردم و در زمان گرانی آن را به قیمت

گزاف به فروش رسانده و از این رهگذر سود سرشاری را نصیب خود کند. البته محتکرین با توجه به نوع کالا و مدت نگهداری آن علاوه بر سود و بهره‌ای که مدنظر قرار می‌دهند، سرعت و مدت بازگشت اصل و سود را تواماً مورد توجه قرار می‌دهند. از دیدگاه کیتر محتکر کسی است که نه به پیش‌بینی‌های بسیار بلند مدت درباره بهره‌دهی احتمال یک سرمایه‌گذاری در طول عمر آن بلکه پیش‌بینی تغییرها در مبانی ارزیابی قراردادهایی که مدت زمان کوتاهی از کل جامعه بیشتر است علاقه مفرط دارد.

ممکن است ایراد شود که سودجویی چه اشکالی دارد و مگر نه این است که تجار در عملیات تجاری

خود اساساً به دنبال سود هستند، در پاسخ بايستی گفت که سودجویی و سودطلبی در مواردی که منشا آن مشروع و قانونی باشد هیچ اشکالی ندارد و چنانچه حد افراطی و دنیاطلبی صرف نداشته باشد حتی مورد مذمت هم قرار نگرفته است ولی سودجویی که از راه غیرمشروع به قیمت تضییع حقوق مردم و اعمال فشار و تنگی بر افراد جامعه باشد، مسلماً مذموم است و احتکار از نوع سودجویی قسم دوم است.

بند دوم : انحصار طلبی محتکر
در زبان عربی احتکار را عمدتاً در معنی انحصار به کار می برنند. شاید به این دلیل است که انگیزه وداعی محتکرین از ذخیره کردن و حبس مال و

جلوگیری از توزیع آن همین انحصار باشد. یکی از روش‌هایی که در علم اقتصاد به عنوان رقابت ناسالم تعبیر می‌شود، همین انحصار طلبی است که برخی از تجار و بازرگانان برای از دور خارج کردن رقبای اقتصادی خود به آن متولّ می‌شوند.

ایجاد انحصار در مورد کالاهای مورد نیاز جامعه عمدتاً با تبانی و همکاری عده‌ای از تجار صورت می‌گیرد؛ زیرا توسعه فعالیت اقتصادی در سطح ملی و بین‌المللی اجازه نمی‌دهد که یک فرد یا شرکت به تنها‌یی بتواند انحصار ایجاد نماید. البته در مورد دولت اینگونه نیست و با قدرت اقتصادی و مالی که دارد می‌تواند انحصار تولید و توزیع کالاهای خاصی را در اختیار خود بگیرد که اگر در جهت

مصالح عامه باشد عمل مذمومی محسوب نمی شود
کما اینکه تاکنون و در مورد کالاهای اساسی
اینگونه بوده، هرچند به مرور خصوصی سازی بنگاه
های تولیدی و اقتصادی و آزادسازی و حذف یارانه
ها به طور مستقیم می تواند در دراز مدت این
انحصار را کمرنگ تر نماید.

انحصاری بودن کالاهای و اقلام موردنیاز مردم از
طرف دیگر خود موجب احتکار می شود و تاجری
که مقید به اصول اخلاق حرفه ای نیست، اگر بداند
تنها دارنده کالا می باشد با انبار کردن آن موجب
کمبود آن در بازار شده و با افزایش قیمت ناشی از
کمبود عرضه به سود سرشاری می رسد و این پروسه
می تواند بارها و بارها تکرار شود. برای مقابله با این

وضعیت بهترین راه شکستن انحصار و توزیع کالا از طرق مختلف است.

بند سوم : ایجاد قحطی مصنوعی

یکی از علل و عواملی که محتکرین را به سمت این بزه سوق می دهد این است که با ایجاد جو روانی متشنج در جامعه و به اصطلاح با گل آلوده نمودن آب ماهی بگیرند.

ایجاد قحطی مصنوعی با احتکار و انبار کردن کالای ضروری مردم اگر در سطح وسیع و به صورت باندی و در سطح ملی صورت گیرد خیلی سریع به این جو روانی موردنظر محتکرین دامن زده و از اوضاع آشفته ای که در سطح جامعه ایجاد می شود کمال سوءاستفاده را می برنند.

اغلب مردم به صرف شنیدن شایعه کمبود و یا نایاب شدن فلان کالا خیلی سریع نسبت به خرید و انبار کردن آن اقدام می نمایند و ذخیره کردن کالا بیش از مصرف موردنیاز موجب کمبود مضاعف آن در سطح جامعه شده و چنان که گفتیم جو روانی متشنجی را باعث می شود که کمترین اثر آن ایجاد قحطی مصنوعی است که چنین وضعیتی بهشت محتکرین است و در این زمان است که کالای احتکار شده را به هر قیمتی که بخواهند به مردم می فروشند و در چنین زمانی است که کالای آنها همواره خریدار دارد.

وقتی که یک شایعه می تواند جو روانی جامعه را متشنج نماید، قحطی مصنوعی که در اثر احتکار

ایجاد می شود به مراتب بیشتر می تواند به این وضعیت دامن بزند.

در اینگونه موارد نیز ذخیره استراتژیک دولت ها می تواند راه گشا باشد و با توزیع به موقع آن می توان از گسترش بحران جلوگیری کرده و آن را مهار کرد. البته توان مالی دولت ها محدود است و صرفاً برخی از کالا را آن هم در حجم محدود می توانند مورد حمایت قرار دهند.

بند چهارم: ایجاد اخلال در نظام اقتصادی کشور
انگیزه محتکرین عمدتاً جنبه شخصی و سودجویی دارد اما از طریق نامشروع، ولی در مواردی هم انگیزه های سیاسی موجب می شود که فرد یا افرادی نسبت به احتکار ارزاق عمومی یا سایر کالاهای

مورد احتیاج مردم اقدام نمایند. اخلال در نظام اقتصادی کشور به قصد ضربه زدن به نظام و تشویش اذهان عمومی یکی از این انگیزه های سیاسی است که معمولاً در اینگونه موارد حجم احتکار و گستره آن وسیع بوده و به قصد فشار سیاسی بر دولت ها و حکومت ها صورت می گیرد. در چنین مواردی که انگیزه مرتکب از احتکار ضربه زدن به نظام می باشد جرم احتکار حالت مشدده پیدا کرده و در زمرة جرایم علیه امنیت داخلی قرار می گیرد و به همین دلیل مجازات شدیدتری در انتظار محتکرین می باشد.

احتکار با انگیزه های سیاسی خطرناک تر و معمولاً با کمک کشورهای بیگانه و به صورت